

PENTRU O TEOLOGIE A MUZICII SACRE (I)

Prof. Nicolae TEODOREANU

Keywords: *Christianity, Bible, Liturgy, Holy Fathers, Music, Theology*

Muzica cultă, în general, și muzica bisericească, în special, au o anume teologie. Ea nu este cu niciun chip distracție, nici doar simplă încântare a urechii, ci are la bază o spiritualitate, chiar dacă cei mai mulți ascultători nu o percep sau nu o acceptă. Autorul studiului de față, care acum nu mai este printre noi, ne-a lăsat un studiu extraordinar despre temeiurile spirituale, biblico-patristice ale muzicii, ale rolului ei în sporirea duhovnicească a omului, aceasta cu atât mai mult cu cât omul este, după Sfinții Părinți, un instrument muzical al Său și o creație a Sa, făcut spre a (se) cânta (prin) „măririle” lui Dumnezeu.

„În ciuda neputinței mele, pururi îi voi mulțumi deoarece, pe scara creșterii duhovnicești, El mi-a dezvăluit cu putere de atâtea ori adevărul și tăria harului său.

Dar, precum zice împăratul proroc Solomon: «Înțelepciunea lui Dumnezeu este mai frumoasă decât soarele și decât orânduirea stelelor: dacă o pui alături de lumină o întrece» (Cartea Înțelepciunii lui Solomon 7, 28).

Or, puterea sa lucrează prin cei slabi și neștiutori. «Cât de măreț este Numele tău, Doamne», zice psalmistul. «Prin gura nepricepuților, prin gura copiilor și a pruncilor care sug ai săvârșit Tu lauda și puterea Ta» (Psalmii 8, 2-3)».

În interpretarea pe care o dă André Scrima în cartea sa *Timpul rugului aprins*¹ Scrisorii Părintelui Ioan cel Străin, pasajul de mai sus, depășind etapa narațiunii și a reflecției, ne introduce într-un registru mai adânc, superior al expunerii, într-o topologie interioară – nu mai puțin precisă decât cea fizică – prin care se descrie un traseu interior în trepte: „suișuri în inimă” (Psalmii 83, 6). Atent la cuvânt, la ritmica și la structura sa internă, André Scrima descoperă aici

¹ André SCRIMA, *Timpul rugului aprins. Maestrul spiritual în tradiția răsăriteană*, Editura Humanitas, București, 1996.

o impresie muzicală, un alt fel de muzică decât cea cunoscută de muzicologia clasică și decât cea dată de prozodie. O muzică „care nu atinge doar auzul, ci ne poartă și ne străbate ca un acord intim, angajând însăși trăirea organică, aceea care menține forma noastră atâta vreme cât parcurgem existența terestră”². Această percepție muzicală a cuvintelor nu vine în dezacord cu conținutul lor, ci, dimpotrivă, tocmai sensul este cel valorizat, în timp ce traseul muzical intuit ne apropie, printr-o asociație surprinzătoare de idei, de sunetul pur din tradiția hindusă sau persană, care „așteaptă acolo (...) dinainte chiar de începutul actului muzical sau al celui cosmic, ca sunetul primordial însuși”³. Continuând seria asociațiilor neașteptate, autorul amintește încercarea lui Olivier Messiaen de a reda în creațiile sale o prezență sfântă printr-o „muzică abia-abia sonoră, fluidă și mai mult decât subtilă”, ca și un „fâlfâit de aripi angelice”⁴, stare pe care André Scrima o regăsește și la trecerea prin textul Părintelui Ioan.

La o asemenea lectură hermeneutică a textului duhovnicesc, ni se deschide un univers de semnificații, care trece dincolo de conținutul propriu-zis al cuvintelor, pentru a descoperi nașterea muzicii, sau dincolo de muzică, pentru a surprinde geneza acesteia în puterea cuvântului. Avem desigur de a face cu fenomene originare, întemeietoare, cosmogonice, care stau sub semnul Adevărului și al harului (conform paragrafului I al scrisorii părintelui) și care ni se descoperă prin Înțelepciunea lui Dumnezeu, vădită ca Lumină (paragraful al II-lea) și prin măreția Numelui Său (paragraful al III-lea).

Dumnezeu, Cuvânt și Lumină

„La început”, când Dumnezeu a voit să creeze lumea, ieșind din tăcerea Sa, din abisul pecetluit cu Numele Său, din „întunericul Său dumnezeiesc”⁵, a început prin a fixa niște limite. El a separat două lumi: cerul de pământ. A despărțit lumina de întuneric, ziua de noapte, apele de deasupra tăriei de cele de dedesubtul ei, marea de uscat (*Facerea 1*, 1-10). Aceasta în lumea văzută. În cea nevăzută, „La început era Cuvântul...” (*Ioan 1*, 1). Dumnezeu Însuși Se supune limitei. Căci ce este Cuvântul? El este deja manifestare a Celui nepătruns, este cuprindere a Celui necuprins. Cel mai presus de orice înțelegere Se supune, fără a-și părăsi esența atotțiitoare, limitărilor Cuvântului, ceea ce înseamnă a

² A. SCRIMA, *Timpul...*, p. 67.

³ A. SCRIMA, *Timpul...*, p. 69.

⁴ A. SCRIMA, *Timpul...*, p. 69.

⁵ DIONISIE PSEUDO-AREOPAGITUL, *Despre numele divine. Teologia mistică*, Iași, Institutul European, 1993, p. 147.

STUDII

fi „înțeles”, a fi „auzit”. Cuvântul este sunet (primordial), iar aceasta înseamnă încorporarea Sa în timp, Cuvântul este de asemenea Lumină („lumina care luminează în întuneric”), ceea ce este a fi „văzut”. Așadar, Cuvântul, Fiul, prin Care toate s-au făcut, este Cel care face legătura dintre adâncul transcendent al Dumnezeirii și lumea de aici, pe care o și creează. El este intermediar între întunericul de nepătruns al Dumnezeirii și lumina de aici, care este claritate și inteligibilitate, dar, prin aceasta, și limitare. El este „Lumina Cunoștinței”, venită în lume prin Fiul:

„Când Dumnezeu a întreprins scoaterea lumii din nimic la existență, Fiului l-a revenit rolul de a sta cu ea în contactul cel mai imediat. Adâncurile de absolută transcendență ale dumnezeirii, de care lumea n-ar putea lua niciun fel de cunoștință că există, prin Fiul i se fac oarecum cunoștibile. Prin Fiul Său, Dumnezeu este pentru lume în general un glas ce răsună în fire, un semn doveditor al existenței Lui, adică «Cuvânt» și, tot prin Fiul, Dumnezeu îi este lumii oarecum «Rațiune», adică realitate până la un anumit loc inteligibilă, sau cauză prin care lumea se ordonează, se explică și își explică toate. De aceea, lumea a fost făcută prin Fiul și capabilă de a primi relația cu Fiul. Fiul este reflexul de lumină al Tatălui în lume, prin «rațiunile» sau prin sensurile și rosturile ce sălășluiesc în toate lucrurile, fără de care lumea ar fi scufundată în cel mai descurajator întuneric și nonsens.”⁶

Iată că mai înainte de Întruparea Sa în istorie la plinirea vremii, Dumnezeu se smerește acceptând determinările lumii Sale create. El este Cuvântul-Lumină. Deși încă nu există ureche (umană) să-L audă, ochi (omnesc) să-L vadă, El este de auzit și de văzut. Relația noastră posibilă cu Dumnezeirea este deja prefigurată. Acesta este începutul operei Sale mântuitoare. În acest fel ia naștere o întregă problematică religioasă a Glasului lui Dumnezeu și a vederii Sale. În general, se consideră că Vechiul Israel este poporul ascultării, al cuvântului, iar Noul Israel poporul vederii nemijlocite a Dumnezeirii. Evdokimov rezumă: „În Biblie, cuvântul și imaginea dialoghează, se cheamă unul pe celălalt, exprimă aspecte complementare ale aceleiași unice Revelații”⁷. De aici rezidă și întemeierea noastră de a-L reprezenta pe Dumnezeu (prin icoană) și de a-L slăvi (prin cuvânt și cântare). Dacă primul aspect, al „vederii” lui Dumnezeu a fost îndelung dezbătut, cel de al doilea merită, poate, o discuție aparte.

⁶ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia morală ortodoxă*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, p. 39.

⁷ Paul EVDOKIMOV, *Arta icoanei. O teologie a frumuseții*, București, Editura Meridiane, 1992, p. 35.

Cuvântul este muzică

Care este relația dintre cuvânt și cântare (muzică)?

Din punct de vedere semantic, cuvântul conține un sens, el denumește ceva, este nume al celor existente.

Din punct de vedere acustic, cuvântul este o înlănțuire de foneme, sunete cu calități spectrale (culori sonore) foarte diferite, împărțite în două categorii: vocale și consoane, sau trei, dacă luăm în considerare și semivocalele (consoane sonore), precum: l, m, n, r. Vocalele și – parțial – semivocalele sunt sunetele de sprijin ale vorbirii, sunt relativ stabile. Ele au o înălțime sonoră precisă și un spectru de armonice (distribuit pe mai multe regiuni formantice). Vocalele sună, așadar, mai mult sau mai puțin „armonic”. Față de acestea, consoanele veritabile sunt sunetele de trecere dintre vocale, sunt „tranziente”; ele nu au înălțime precisă, deci nici spectre armonice. Ele dau naștere unor combinații spectrale complexe, apropiate de zgomot, sună „dizarmonic”⁸. Fonemele au durate foarte diferite, în general, vocalele sunt mai lungi decât consoanele. În înlănțuirea lor, ele sunt deja muzică: o înșiruire de sonorități dizarmonice și armonice, care se supun unei anumite structuri ritmice. Aceasta, bineînțeles, la nivelul unui timp foarte condensat. De aici rezultă muzicalitatea unei limbi chiar necunoscute; o limbă „frumoasă” ar putea fi cea bogată în vocale, care este mai „armonică”, ca, de exemplu, italiana, dar și limbile bogate în consoane pot avea un farmec aparte, dat tocmai de consoanele „specifice”, precum „h”-ul glotal olandez. Să mai amintim, că substantivul „vocală” (în sensul de fonem) și adjectivul „vocal” (de la voce) au, în multe limbi europene, aceeași rădăcină, ele provin din latinescul *vocalis*, care înseamnă atât sunător (cântător), cât și vocală.

Dacă aspectul semantic, mesajul cuvintelor este dat de consoane, vocalele sunt cele care dau sonoritatea și melodia cuvintelor, deci materialitatea lor.

Așadar, cuvântul reprezintă o realitate duală, el este, în același timp, complex sonor (muzică în germen) și sens, realitate corporală și imaterială. Această dualitate a cuvântului corespunde naturii duale a omului: suflet și corp, minte și inimă. Căci el grăiește, prin sens, minții omului, iar prin melodie inimii. Comunicarea interumană însăși rezidă în această dualitate: pe de o parte, înțelegem conținutul cuvintelor interlocutorului nostru, pe de alta, percepem tonul lor. Tonul cuvintelor, singur, poate transmite altceva decât cuvintele: „O vorbă despre unul și același om poate fi păcat, dar poate și să nu fie

⁸ În termeni de acustică muzicală, deosebim la un sunet: a) *procesele tranzitorii*, care reprezintă zgomotele ce însoțesc atacul sunetului, și b) *regimul permanent*, sunetul după stabilizarea sa; vezi, spre exemplu Dem. URMĂ, *Acustică și Muzică*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1982, pp. 341-352, 357-361.

STUDII

păcat, judecând după simțământul cu care se rostește. Simțământul hotărăște chiar și tonul cuvântului.”⁹

De aici reiese și ce este muzica: Mai înainte ca ea să se separe de cuvânt, să se abstractizeze, să devină „în sine”, muzica este o prelungire a cuvântului, este cuvânt. Cântarea păstrează nealterat sensul cuvântului, în timp ce planul sonor dă o greutate mai mare vocalelor, accentuându-le și dezvoltându-le melodia. Cântarea se naște din melodia implicită a cuvântului rostit. Este și ea o „doime”: sens și sonoritate.

Am arătat, altundeva, cum ia naștere muzica în vorbire, plecând de la cercetarea cu mijloace acustice a unui caz concret: recitarea rituală a unui psalm în Biserică.¹⁰ Era vorba acolo despre practica devenită tradițională a recitării psalmilor în Biserică, cu o oarecare intonare, dar care rămâne în limitele certe ale vorbirii, în pofida unei anumite melodizări foarte caracteristice. Ceea ce remarcăm era faptul că în textul recitat există deja germenii sistemelor muzicale.

Poate nu este întâmplător că genul „recitativ”, recitarea melodizată („Sprechgesang”), care înseamnă un pas mai departe în direcția muzicalizării vorbirii, a fost atât de cultivat de Bisericele Răsăriteană și Apuseană, căci el prelungește doimea sens-sonoritate, despre care am vorbit. Acest tip de recitare, denumită „ekphonesis”, este o moștenire elenistică și se întâlnește nu numai la creștini, ci și la evrei și musulmani, în recitarea textelor sacre¹¹. În practica muzicii bizantine, recitarea ekfonetică înseamnă: „Se cântă cu voce tare, pe un ton înalt (de aici cuvântul ekphonesis) și la un mod major.”¹²

Dar, care este supremul cuvânt pe care îl putem rosti noi, sau care este suprema muzică pe care o putem cânta? Către cine se îndreaptă comunicarea noastră cea mai profundă?

Dacă Cuvântul s-a jertfit pentru noi, cuvântul nostru și cântarea noastră nu pot fi decât jertfă lui Dumnezeu, „jertfă de laudă”, doxologie. Ne adresăm Domnului în rugăciune: „Lăudați pe Domnul, că este bun Domnul; cântați numele Lui, că este bun” (*Psalmii* 134, 3). Așadar, supremul discurs sau dialog, pe care îl poate purta omul, are loc în rostirea numelui lui Dumnezeu, în rugăciune. Iar rugăciunea este și ea, cum vom vedea, muzică verbalizată sau verb muzicalizat.

⁹ *Sbornicul. Culegere despre rugăciunea lui Iisus*, Alba Iulia, Episcopia Ortodoxă Alba Iulia, p. 178, traducerea românească a lucrării *OUMNOE DELANIE. O MOLITVOI IIÇOUÇOVOI*, editată de Mănăstirea Valamo, Finlanda, 1936, a fost verificată și, după caz, corectată, pe baza traducerii franceze: Higoumène *Chariton de Valamo, L'art de la priere*, Abbaye de Bellefontaine, 1976.

¹⁰ Nicolae TEODOREANU, „Caracteristici muzicale ale recitării sacre în Biserica Ortodoxă Română”, în: *Revista de Etnografie și Folclor*, tom 43 (1998), nr. 3.

¹¹ Peter BENNER, „Gesungenes Dogma, Orthodoxe Kirchenmusik und Liturgie”, în: *Musik und Kirche*, 6/1998.

¹² Grigore PANȚIRU, *Notația și ehurile muzicii bizantine*, București, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1971, p. 11.

Temeiuri ale rostirii Numei dumnezeiesc

La vechii evrei, Numele lui Dumnezeu era cinstit în mod deosebit. Oamenii chemau Numele lui Dumnezeu încă din vremea lui Enos, fiul lui Set, fiul lui Adam și Eva, sau, după alte traduceri, Enos însuși este cel care a început să cheme Numele lui Dumnezeu: „Și lui Sith să nascu fiu și-i puse numele de Enos; acesta nădejdui a chema numele Domnului Dumnezău” (*Facerea 4, 26*).¹³

După Sfântul Ioan Gură de Aur, semnificația acestui nume este chiar „a chema pe Dumnezeu”:

„Ai văzut nume mai strălucitor decât o diademă, mai frumos decât purpura împărătească? Poate fi, oare, o mai mare fericire decât aceea să ai un nume care să cheme numele lui Dumnezeu, ca însăși chemarea lui Dumnezeu să-ți fie numele?”¹⁴

Numele lui Dumnezeu era considerat ca o „extensie a persoanei divine, ca o revelație a Ființei Sale, ca o expresie a puterii Sale”¹⁵. Poate tocmai datorită acestui respect deosebit, Numele lui Dumnezeu era ținut secret și nu era cunoscut decât de marele preot, care îl rostea în șoaptă în partea cea mai sfântă a templului, în Sfânta Sfintelor, o singură dată pe an, în ziua de Yom-Kipur („Ziua iertării păcatelor”)¹⁶. În tradiția talmudică era cunoscut numele format din patru consoane: tetragrama YHWH, care era substituit de obicei prin Adonai (Domnul). Acest aspect inefabil al numelui divin trebuie să fi corespuns modului specific de adorare a lui Dumnezeu, El Însuși de o esență inefabilă și incognoscibilă. Dumnezeu, pe Care nimeni nu L-a văzut vreodată, nu putea fi reprezentat iconografic, iar numele Lui nu putea fi rostit, în mod direct, de către oricine și oricând; El încă nu Se revelase prin Fiul Său. Cele două interdicții: reprezentarea lui Dumnezeu prin imagine și numirea Sa după Numele Său, corespund poruncilor a II-a și a III-a din Decalog: „Să nu-ți faci chip cioplit, nici altă asemănare, nici să te închini lor. Să nu iei numele Domnului Dumnezeului tău în deșert.”

¹³ După *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament Tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino Domnul Țării Românești*, retipărită la Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.

¹⁴ Sfântul IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Facere (I)*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987, p. 249.

¹⁵ Archimandrite KALLISTOS (WARE), *Introduction în: Higoumène Chariton de Valamo, L'art de la priere*, Abbaye de Bellefontaine, 1976, p. 32 (textul nu figurează și în traducerea românească, *Sbornicul*).

¹⁶ Constantin DANIEL, *Scripta aramaică*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1980, p. 88.

STUDII

Faptul că Numele lui Dumnezeu putea fi redat în scris doar prin patru consoane și nicio vocală, ar putea să însemne, pentru tradiția iudaică, tocmai venerarea deosebită a Numelui, dar și evitarea vulgarizării sale prin pronunțare (prin sunet), a „înrupării” sale verbale. Acest aspect consonantic este caracteristic, de altfel, scrierii ebraice în general; ebraica fiind o limbă sacră, prin excelență a adorării lui Dumnezeu. Ar putea fi vorba, așadar, despre o evitare tehnică a rostirii Numelui, ceea ce s-ar înscrie într-o tendință aniconică, proprie culturii ebraice, manifestată, așadar, nu numai în domeniul vizual, ci și auditiv.

Cu totul altfel, însă, stau lucrurile după întruparea Cuvântului, ceea ce înseamnă ieșirea lui Dumnezeu din transcendență și apropierea de noi. Astfel, Dumnezeu a luat firea omului, făcând posibilă ridicarea omului de sub păcat și moarte și, astfel, îndumnezeirea lui. Iisus Hristos intră, după cum spune Sf. Apostol Pavel, în Sfânta Sfințelor prin jertfa Sa (*Evrei 9, 12*), deschizându-ne și nouă acest drum: „Drept aceea fraților, având îndrăzneală, să intrăm în Sfânta Sfințelor, prin sângele lui Iisus” (*Evrei 10, 19*).

Arătarea Domnului schimbă în mod esențial relația omului cu Dumnezeu, obligând la o reformulare teologică a raportului dintre umanitate și Dumnezeu. De acum, Numele lui Dumnezeu nu numai că nu ne este interzis, dar ni se cere chiar sa-l chemăm: „Și celor câți L-au primit, care cred în numele Lui, le-a dat putere ca să se facă fii ai lui Dumnezeu” (*Ioan 1, 12*). Dumnezeu Însuși revelează, prin arhanghelul Gavriil, acest nume: „Și iată vei lua în pânțece și vei naște fiu și vei chema numele lui Iisus” (*Luca 1, 31*). Iar acest nume devine punctul central, „Piatra din capul unghiului” a spiritualității creștine.

Muzica, expresie dogmatică a Întrupării

„Cuvântul Tatălui cel necuprins, din tine, Născătoare de Dumnezeu, s-a cuprins întrupându-se, și chipul cel întinat, la chipul cel dintâi întorcându-l, cu dumnezeiasca podoabă l-a amestecat. Deci mărturisind mântuirea, îl închipuim cu fapta și cu cuvântul.”¹⁷

Icoana Cuvântului

Acest condac la Duminica Ortodoxiei, considerat de Leonid Uspensky „veritabilă icoană verbală a sărbătorii”¹⁸, exprimă misterul cuprinderii Celui Necuprins și arătării cu chip omenesc a celei de a doua Persoane a Sfintei Treimi,

¹⁷ *Condac* la Duminica cea dintâi a Sfântului și Marelui Post în care se pomenește dreapta credință, în: *Triodul*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1970, p. 209.

¹⁸ Leonid USPENSKY, *Teologia icoanei*, București, Anastasia, 1994, p. 103.

Dumnezeu Cuvântul, Iisus Hristos, ca prin vederea Sa, noi, care am pervertit prin păcatul strămoșesc chipul lui Dumnezeu din noi, să ne putem ridica la Chipul și Asemănarea Sa, prin Harul Său mântuitor. Cel „de o ființă cu Tatăl după dumnezeire” devine „de o ființă cu noi după omenitate”¹⁹, prin firea Sa umană, manifestând astfel, conform doctrinei hristologice de la Calcedon, două firi și o singură persoană, o dublă natură: divino-umană. Conținutul implicit al acestei formulări dogmatice ține de iconomia mântuirii: „Dumnezeu S-a făcut om, pentru ca omul să devină Dumnezeu.”²⁰

Prin arătarea Dumnezeirii și însușirea de către Divinitate a trupului omenesc, devine posibilă reprezentarea lui Dumnezeu, dar nu oricum, ci prin chipul lui Iisus Hristos. De altfel, în alte traduceri, noi, „mărturisind mântuirea, îl închipuim prin cuvânt și imagini”²¹. În felul acesta, imaginea sacră, icoana lui Iisus Hristos, nu este numai o reprezentare oarecare, ci este chiar „expresia vizuală a dogmei de la Calcedon”²²: „Dumnezeu cu adevărat și om cu adevărat”²³. Caracterul dogmatic al icoanei, ce exprimă antinomia Dumnezeu-om în aceeași Persoană, explică adversitatea pe care a trezit-o icoana în perioada iconoclastă (secolele VIII-IX), fiindcă adversarii ei contestau, de fapt, însăși dogma hristologică a Întrupării.

Deși conform Tradiției, prima icoană a lui Hristos a apărut deja în timpul vieții Sale – Sf. Mahramă, icoană „nefăcută de mâna omului” –, a existat inițial o teamă de a nu călca porunca a II-a a Vechiului Testament, ceea ce a făcut ca, în primele secole ale Creștinismului, să fie frecvente reprezentările simbolice ale lui Hristos, ca: mielul, tronul gol, peștele și mai puțin cele directe ale chipului Său. De aceea, abia Sinodul V-VI Ecumenic de la Constantinopol din 692 (Trulan) a stabilit în mod definitiv, prin Canonul 82: „Ca de acum înainte Hristos Dumnezeul nostru, Mielul care a ridicat păcatul lumii, să fie înfățișat (reprezentat) și în icoane după chipul Său cel omenesc în locul vechiului miel”²⁴. Acest canon fixează pentru prima dată, printr-o decizie sinodală, temeiul dogmatic al imaginii sacre, legătura dintre icoană și dogma Întrupării.²⁵

Condacul, pe care l-am amintit, se rostește în practica liturgică în Duminica Ortodoxiei, când se sărbătorește restaurarea, de către Sinodul al VII-lea Ecumenic

¹⁹ Ion BRIA, *Dicționar de teologie ortodoxă*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, p. 81; formulare preluată din traducerea Pr. Prof. D. Stăniloae.

²⁰ L. USPENSKY, *Teologia...*, p. 99.

²¹ *The Lenten Triodion*, traduced by Mother Mary and Archimandrite Kallistos Ware, Faber and Faber, London, 1978.

²² L. USPENSKY, *Teologia...*, p. 104.

²³ L. USPENSKY, *Teologia...*, p. 99.

²⁴ Ioan N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, Sibiu, 1992, p. 151.

²⁵ L. USPENSKY, *Teologia...*, p. 60.

STUDII

de la Niceea din 787, a venerării icoanei după perioada iconoclastă. În acest condac este reafirmată dogma Întrupării: „Cuvântul Tatălui cel necuprins, din tine, Născătoare de Dumnezeu, s-a cuprins întrupându-se” și, totodată, temeiul dogmatic al icoanei: „Chipul cel întinat, la chipul cel dintâi întorcându-l, cu dumnezeiasca podoabă l-a amestecat. Deci mărturisind mântuirea, îl închipuim...”.

Glasul lui Dumnezeu și Jertfa de laudă

Dacă luăm în considerare, însă, și ultima parte a condacului, ni se revelează un nou temei, cu un caracter subînțeleș dogmatic, al jertfei de laudă. Căci dacă Cuvântul cel necuprins s-a cuprins prin întrupare, când mărturisim mântuirea, îl vom închipui... „cu fapta și cu cuvântul”. Așadar, noi înșine putem și trebuie să devenim icoană a Dumnezeirii, lăudându-L pe Domnul cu fapta și cu cuvântul. Iar cuvântul, care iese din gura noastră, poate închipui pe însuși Cuvântul Care a creat lumea. Descoperim, în acest fel, dimensiunea iconică a cuvântului, pe baza analogiei posibile între cuvântul-icoană și imaginea-icoană.

Însă, în vremurile veterotestamentare, „acusticul” a avut un cu totul alt destin decât „vizualul”, în revelarea, respectiv ascunderea, lui Dumnezeu.

În istoria Vechiului Testament revelația era întotdeauna indirectă. Căci nimeni nu putea să vadă fața lui Dumnezeu și să trăiască, așa cum îi spune Domnul lui Moise pe Muntele Sinai (*Ieșirea* 33, 20). Vederea lui Dumnezeu nu era posibilă, în schimb, glasul Domnului s-a lăsat auzit în nenumărate rânduri de profeți. Dumnezeu S-a adresat adesea oamenilor. „Israel este poporul cuvântului și al ascultatului”²⁶, deoarece, la vechii evrei, auzul avea întâietate față de văz.

Astfel, chiar primii oameni, Adam și Eva, după căderea în păcat, nu-L pot vedea pe Dumnezeu, dar pot auzi glasul Lui, „umblând în grădină” (*Facerea* 3, 8-10). Domnul vorbește apoi lui Cain, lui Noe, lui Avram, lui Isaac, lui Iacob, lui Moise. Glasul Dumnezeului biblic are ceva misterios și înspăimântător; prin el lumea se face și se desface:

„Glasul Domnului peste ape; Dumnezeul slavei a tunat; Domnul peste ape multe. Glasul Domnului întru tărie, glasul Domnului întru mare cuviință. Glasul Domnului, cel ce sfărâma cedrii și va zdrobi Domnul cedrii Libanului; și-i va fărâmița pe ei ca pe vițelul Libanului, iar cel iubit ca puiul de rinocer. Glasul Domnului, cel ce varsă para focului. Glasul Domnului, cel ce cutremură

²⁶ P. EВДОКИМОВ, *Arta icoanei...*, p. 35.

pustiul, și va cutremura Domnul pustiul Cadeșului. Glasul Domnului cel ce îndoiaie cedrii și va descoperi dumbrăvile și în locașul Lui, fiecare va spune: Slavă!” (*Psalmlui 28, 3-9*).

Lui Moise Dumnezeu îi dă Legea, Cele Zece Porunci, întâi rostindu-i-le, apoi scriindu-i-le El Însuși „cu degetul” Său (*Ieșirea 31, 18*) pe tablele de piatră. În acest fel, dacă pe Dumnezeu nimeni nu-L putea vedea, ci doar auzi, cuvântul Său a fost împărtășit oamenilor atât prin auz, cât și prin văz; prin glas și prin scriptură/literă, aceasta din urmă constituind, în fond, originea și temeiul Sfintei Scripturi. Dar, de ce a recurs Dumnezeu, când a vrut să comunice Legea Sa, atât la cuvântul rostit, cât și la cel scris? Probabil fiindcă a vrut să fixeze pentru veșnicie poruncile Sale într-un material durabil, cum este piatra. Însă, poate și fiindcă porunca Domnului, cuvântul Său, trebuia chiar de la început să se adreseze oamenilor prin cele două simțuri, prin care omul îi poate sesiza dumnezeirea, dacă acesta e pregătit: prin auz și prin văz. („Ochi aveți și nu vedeți, urechi aveți și nu auziți!” *Marcu 8, 18*). Dintre toate simțurile, acestea două erau alese din vechime pentru a cuprinde misterul Întrupării.

Mai târziu, în istoria Noului Testament, Dumnezeu ne vorbește direct prin intermediul Fiului Său: „Pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată; Fiul, Care este în sânul Tatălui, Acela L-a făcut cunoscut” (*Ioan 1, 18*), Dumnezeu Se arată în persoana Fiului Cel Unul-Născut, Care împlinește Legea și dă o Nouă Lege: *porunca iubirii*. „După ce Dumnezeu odinioară, în multe rânduri și în multe chipuri, a vorbit părinților noștri prin proroci, în zilele acestea mai de pe urmă ne-a grăit nouă prin Fiul, pe Care L-a pus moștenitor a toate și prin Care a făcut și veacurile” (*Evrei 1, 1-2*).

„Dumnezeu a făcut prin întruparea acestui «Cuvânt», a acestei «Rațiuni» ale Sale, un pas și mai departe în ieșirea Sa din transcendență și apropierea de noi. El ni s-a făcut în Iisus Hristos «glas» de iubire.”²⁷

La Învierea Domnului, mironosițele și ucenicii nu pot să-L recunoască pe Iisus după Chipul Său, „ochii lor fiind ținuți ca să nu-L cunoască”. Maria Magdalena Îl va recunoaște abia când El o strigă pe nume:

„Zicând acestea, ea s-a întors cu fața și a văzut pe Iisus stând, dar nu știa că este Iisus. Zis-a ei Iisus: Femeie, de ce plângi? Pe cine cauți? Ea, crezând că este grădinarul, l-a zis: Doamne, dacă Tu L-ai luat, spune-mi unde L-ai pus

²⁷ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia morală...*, p. 39.

STUDII

și eu Îl voi ridica. Iisus i-a zis: Maria! Întorcându-se, aceea l-a zis evreiește: Rabuni! (adică Învățătorule)” (Ioan 20, 14-16).

Acest fapt poate avea o dublă semnificație: pe de o parte, Chipul transfigurat al Domnului îi este Mariei de nerecunoscut, ci abia Glasul Său atât de familiar, purtătorul Cuvântului Său, devine semn de recunoaștere, iar, pe de alta, Iisus o cheamă pe Maria după numele ei, ceea ce înseamnă deopotrivă, și recunoașterea de către Dumnezeu a vredniciei roabei Sale, numele ei fiind deja scris în cer: „Dar nu vă bucurați de aceasta, că duhurile vi se pleacă, ci vă bucurați că numele voastre sunt scrise în ceruri” (Luca 10, 20).

Iar ucenicii lui Iisus Îl recunosc pe Acesta abia la frângerea pâinii, ceea ce înseamnă Împărtășanie. Astfel, Hristos Cel Înviat este cu noi până la sfârșitul timpurilor prin Trupul și Sângele Său, pe de o parte, și prin Cuvântul Său, adică prin Evanghelie, pe de alta, așadar prin Euharistie și prin Evanghelie, amândouă fiind întotdeauna prezente pe masa Sf. Altar.

Lauda Sfântului Efrem Sirul se bazează în totalitate pe faptul Întrupării și pe cel al „auzirii” Glasului dumnezeiesc:

„Laudă Celui ce a venit la noi prin Întâiul Său Născut! Laudă Celui tăcut Care a vorbit prin Glasul Său. Laudă Celui din Înălțime ce s-a făcut văzut prin arătarea Lui! Laudă Celui Care, Duh fiind, a binevoit ca Cel Născut al Său să se facă trup ca, prin El, să poate fi pipăită puterea Sa și, prin acest trup, trupurile înrudite cu El să găsească viața.”²⁸

„Binecuvântat Cel ce ne-a tâlcuit cu limba Sa tainele Lui! Să mulțumim Glasului, a Cărui laudă a răsunat pe harfele noastre și a Cărui putere a răsunat pe lirele noastre! Popoarele s-au adunat să audă cânturile Lui.”²⁹

Muzica liturgică este și ea o consecință a Întrupării:

„«Muzica liturgică este rezultatul solicitării și impulsului dat de întruparea Cuvântului... Credința care devine muzică este o parte a procesului prin care Cuvântul devine carne». În același timp, s-ar putea spune, în contrapunct, carnea devine «logos», se spiritualizează, refăcând armonia în creația de după căderea în păcat. «Lemnul și alama se transformă în sunet, inconștientul și ceea ce era nerezolvat devine sunet ordonat și plin de sens».”³⁰

²⁸ Sf. EFREM SIRUL, *Imnele Nașterii și Arătării Domnului*, Sibiu, Ed. Deisis, 2000, pp. 30-31.

²⁹ Sf. EFREM SIRUL, *Imnele Nașterii...*, p. 31.

³⁰ Cardinal Joseph RATZINGER, *The Image of the World and of Human Beings in the Liturgy and Its Expression in Church Music*, cf. Miller, Michael J., *Cardinal Ratzinger on Liturgical Music*, <http://listserv.american.edu/catholic/church/papal/pius.xii/p12music.txt>

Însă, revelându-Se în Fiul, Dumnezeu nu Își anulează esența inefabilă, ceea ce reiese din modul de manifestare a Tatălui. Astfel, chiar la cele două momente de Epifanie, la Botezul Domnului și la Schimbarea la Față, când S-a revelat Sfânta Treime, Dumnezeu Tatăl nu Se arată, El Se aude: „Și iată glas din ceruri (nor) zicând: «Acesta este Fiul Meu cel iubit întru Care am binevoit»” (*Matei 3, 17; 17, 5*).

Dezvăluirea Dumnezeirii nu revocă transcendența Sa. De altfel, Creștinismul va dezvolta, alături de o teologie a cunoașterii lui Dumnezeu, denumită catafatică, o abordare „negativă”, o teologie a incognoscibilității lui Dumnezeu, apofatică, potrivit căreia: „Nu există contact inteligibil cu Dumnezeirea. Ea nu este nici știință, nici adevăr; nici domnie, nici înțelepciune; nici unul, nici unitate; nici divinitate, nici bunătate, nici duh așa cum știm noi.”³¹

Parafrazând un text evanghelic (*Efeseni 1, 21*), Sfântul Dionisie Areopagitul zice: „El fiind fără de nume și sălășluit dincolo de orice nume numit, nu numai în veacul acesta, ci și în cel ce va să vină.”³²

Iar Sfântul Ioan Damaschin, exprimând un punct de vedere apofatic, pe linia Sfântului Dionisie, zice: „Pentru că Dumnezeirea este incomprehensibilă, va fi negreșit și fără nume. Așadar, fiindcă nu cunoaștem ființa ei, să nu căutăm numele ființei ei, căci numele indică lucrurile.”³³

Se percepe, în această formulare cu conținut apofatic, grija teologilor primelor veacuri creștine, de a evita posibila confuzie între creatură și Creator, ceea ce ar fi condus la o formă de idolatrie. Este esențial pentru Creștinismul Răsăritean al primelor veacuri înțelegerea antinomică a Dumnezeirii, care, pe de o parte, poate fi cunoscută, văzută și chemată după Numele Său, pe de alta, este mai presus de tot ceea ce poate omul cunoaște.

Chemarea Numelui dumnezeiesc devine punctul central al Jertfei de laudă creștine. Numele dumnezeiesc, care avea un caracter secret la vechii evrei, poate fi acum rostit, căci este revelat: Iisus Hristos. Semnificația lui este următoarea: Iisus, în forma greacă: Ioshua, înseamnă „Domnul este mântuirea”, sau „Mântuitorul”, este un nume propriu, prin el se înțelege persoana istorică a Învățătorului; iar Hristos, care corespunde ebraicului Messiah, înseamnă „Unsul lui Dumnezeu”, este titlul care definește misiunea dumnezeiască a lui Iisus.³⁴ În fond, aceste nume definesc deja antinomia fundamentală a Întrupării: Fiul lui Dumnezeu și Fiul Omului, în același timp.

Trebuie remarcată, totuși, pentru primele veacuri creștine reticența cu care era deconspirat neinițiaților Numele dumnezeiesc, ca și celelalte taine ale

³¹ DIONISIE PSEUDO-AREOPAGITUL, *Despre numele divine...*, p. 154.

³² DIONISIE PSEUDO-AREOPAGITUL, *Despre numele divine...*, p. 52.

³³ Sf. IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, București, Ed. Scripta, 1993, p. 36.

³⁴ Ion BRIA, *Dicționar...*, p. 209.

STUDII

Bisericii, astfel că, spre exemplu, Tertulian recomanda să nu se vorbească limpede despre Dumnezeirea lui Iisus și că Tatălui trebuie să I se spună Dumnezeu, iar Fiului Domn, deci să se folosească anumite locuțiuni.³⁵ Aceasta atât din cauza prigoanelor anticreștine, cât și, poate, dintr-un respect sfânt față de Nume, de factură veterotestamentară.

Cultul deosebit pentru Numele lui Iisus Hristos s-a manifestat încă din perioada evanghelică:

„Pentru aceea, și Dumnezeu L-a preînălțat și I-a dăruit lui nume, care este mai presus de orice nume; Ca întru numele lui Iisus tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pământești și al celor de dedesubt. Și să mărturisească toată limba că Domn este Iisus Hristos, întru slava lui Dumnezeu-Tatăl” (*Filipeni 2, 9-11*).

Dar expresia ideală și completă a cultului Numelui lui Iisus va fi dată de Rugăciunea lui Iisus, denumită și „rugăciunea inimii”, „rugăciunea minții”, sau „rugăciunea curată”.

Rugăciunea lui Iisus

În formularea ei completă: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine păcătosul”, rugăciunea lui Iisus își are originea în Evanghelie, în rugăciunea orbului: „Iisuse, Fiul lui David, fie-Ți milă de mine” (*Luca 18, 38*), și în cea a vameșului: „Dumnezeule, fii milostiv mie, păcătosului” (*Luca 18, 13*). Ea se constituie pentru Creștinismul răsăritean în prototipul rugăciunii însăși, temei al tradiției ascetice isihaste, ce are bazele în secolul al V-lea, care s-a dezvoltat în practica monastică sinaită începând cu secolul al VI-lea, apoi athonită a secolelor XIII-XIV și este răspândită în lumea ortodoxă până astăzi. Această rugăciune a cunoscut diferite formulări, mai lungi sau mai scurte, dintre care, cea mai restrânsă, în versiunea greacă, este cunoscută în Liturgiile întregii creștinătăți: „Kyrie eleison” („Doamne, miluiește”).³⁶

Rugăciunea lui Iisus unește două sentimente esențiale ale pietății creștine: mărturisirea Dumnezeirii lui Iisus Hristos, adorarea Sa („Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu”) și recunoașterea stării de păcat a omului, căința sa („miluiește-mă pe mine păcătosul”).

³⁵ Cf. Frithjof SCHUON, *Despre unitatea transcendentă a religiilor*, București, Ed. Humanitas, 1994, p. 161.

³⁶ Pentru istoria Isihasmului vezi: Un moine de l'Église d'Orient, *La prière de Jésus*, Chevetogne, 1963.

Deosebit este, însă, faptul că Rugăciunea lui Iisus are caracter propriu-zis hristologic, ceea ce înseamnă că ea exprimă, la fel ca și icoana, conținutul dogmei Întropării: Dumnezeu și Om.

„Aceasta este o rugăciune intens hristologică, o rugăciune adresată lui Iisus, concentrată asupra persoanei întrupate a Domnului, care pune accentul în același timp asupra vieții pământești – Iisus Hristos – și asupra divinității sale – Fiul lui Dumnezeu. Cei care practică această rugăciune își amintesc în mod constant de personajul istoric care se găsește în centrul revelației creștine și evită, astfel, falsul misticism, care nu acordă adevăratul loc faptului întrupării.”³⁷

Caracterul dogmatic al Rugăciunii lui Iisus se poate exprima prin faptul că această formulare echilibrată elimină pericolul devierii spre erezie, adică atât alunecarea spre nestorianism, care nu recunoaște în fapt Dumnezeirea lui Hristos³⁸, cât și spre monofizism, care nu acceptă întruparea deplină a lui Dumnezeu.³⁹

Dar, se transferă oare acest caracter hristologic, dogmatic, al Rugăciunii lui Iisus (și, implicit, al oricărei rugăciuni în care rostim numele lui Iisus Hristos) și muzicii, cântării Bisericii?

Muzica și cuvântul

„Atât Psaltirea, cât și toate celelalte rugăciuni glăsuite n-au fost dintru început astfel. Ci la început ele au fost curat duhovnicești, apoi au fost îmbrăcate în cuvânt și au ajuns rostite în afară. Dar cuvântul ce le-a înveșmântat, n-a îndepărtat duhovnicescul din ele. Și acum ele sunt glas numai la arătare, dar, în ceea ce privește puterea lor, ele sunt duhovnicești.”⁴⁰

Este descrisă aici „materializarea” progresivă a rugăciunii, care se realizează prin încorporarea rugăciunii curat duhovnicești (interioare) în cuvânt, ceea ce o face să devină glas (verbală). Se înțelege de aici că rugăciunea poate fi și lipsită de cuvinte: „Simțirea lui Dumnezeu este o rugăciune, chiar dacă nu se rostește prin

³⁷ Arch. KALLISTOS (WARE), *Introduction...*, p. 38.

³⁸ Doctrină susținută de patriarhul Nestorie al Constantinopolului în secolul V, care profesa dualitatea lui Hristos, Care avea două persoane, una divină și alta umană, și refuza Fecioarei Maria titlul de „Născătoare de Dumnezeu”, cf. Ion BRIA, *Dicționar...*, pp. 154-155.

³⁹ Erezie predicată de Eutihie în secolul V la Constantinopol, potrivit căreia, Hristos nu avea decât o singură fire, cea divină, cea omenească fiind doar aparentă, cf. Ion BRIA, *Dicționar...*, p. 155.

⁴⁰ *Sbornicul*, p. 28.

STUDII

cuvinte. Cuvântul întreține și – uneori – adâncește simțirea.”⁴¹ Astfel, această „vocalizare” a rugăciunii nerostite nu se face în dauna conținutului duhovnicesc, ci în acord cu acesta. Acest fapt este posibil tocmai ca urmare a calității duale a cuvântului: sens și sonoritate. Or, o consecință a întrupării este valorizarea materiei, șansa îndumnezeirii ei, și nu abolirea ei.

Muzica va fi, în acest sens, o încă mai profundă „concretizare” a duhovnicescului prin vocalizare maximă. Atât timp cât muzica emană din cuvânt (rugăciune) și ține de acesta, cât ea va însemna chemarea Numelui dumnezeiesc, ea va păstra această dualitate, descrisă prin sensul cuvintelor și prin melodie. În fond, prin aceasta, ea se aseamănă cu Icoana, a cărei dualitate este dată de sensul ei – Chipul Mântuitorului – și de culoare, ca veșmânt de lumină al Său.

Iată o sugestivă formulare a complementarității dintre cuvânt și muzică:

„Credința provine din ascultarea Cuvântului lui Dumnezeu. Dar, la orice traducere a Cuvântului lui Dumnezeu în cuvinte omenești, rămâne un surplus inexprimat, indicibil, care ne cheamă la tăcere – la o tăcere care, în final, face ca indicibilul să devină cântec și cheamă și vocile cosmosului în ajutor, pentru ca inexprimatul să devină audibil.”⁴²

Un alt exemplu este dat de lungile vocalize adăugate, mai ales la sfârșitul cântării Aliluia, denumită jubilus, care, conform Părinților Bisericii, exprimă o stare de mare bucurie a inimii, ce depășește puțința de exprimare a cuvintelor.⁴³

Amintim că sintagma „Aliluia” (Aleluia), provenită din ebraicul *Hillel yah*, a cărei semnificație este: „Lăudați pe Iahve”, frecventă în cântarea liturgică creștină, este în întregime vocalică și semivocalică. Așadar, ea reprezintă gradul maxim de concretizare, materializare, dar și de armonicitate pe care îl poate atinge cântarea. Ea este „noul cântec”, obișnuit în Biserica Catolică la slujba de Paști⁴⁴, probabil fiindcă Paștele, prin Învierea lui Hristos, prefigurează tocmai învierea întregii creații și îndumnezeirea materiei. Nu trebuie, însă, uitat că această cântare, intens ornamentată prin vocalize, va putea aduce, prin „corporalitatea” sa vocalică și prin relativa indiferență față de cuvânt, o anumită tentație a exuberanței; dar despre aceasta vom vorbi în mod special în capitolul dedicat muzicii laice.

⁴¹ *Sbornicul*, p. 31.

⁴² Cardinal Joseph RATZINGER, „In the Presence of the Angels I Will Sing Your Praise”, în: *The Regensburg Tradition and the Reform of the Liturgy*, p. 138, cf. Michael J. MILLER, *Cardinal Ratzinger on Liturgical Music*, <http://listserv.american.edu/catholic/church/papal/pius.xii/p12music.txt>

⁴³ Théodore GÉROLD, *Les Pères de l'Église et la musique*, Genève, Minkoff Reprint, 1973, p. 40.

⁴⁴ Cardinal Joseph RATZINGER, *Co-Workers of the Truth: Meditations for Every Day of the Year*, San Francisco, editat de Sr. Irene Grassl, 1992, cf. Michael J. MILLER, *Cardinal Ratzinger on Liturgical Music*, <http://listserv.american.edu/catholic/church/papal/pius.xii/p12music.txt>

Desigur, muzica lipsită de cuvânt („abstractă”) devine, din acest punct de vedere, problematică, căci nu permite referința univocă la Dumnezeu, dar tot așa este și cu pictura abstractă, căci nici ea nu mai poate reprezenta fără echivoc Chipul Domnului. Această analogie este discutată de Evdokimov, când vorbește despre decăderea prin abstracționism a picturii, care vine să se asemene, astfel, muzicii:

„Arta nonfigurativă, informală, abstractă, înlătură orice suport ontologic, negând orice obiect concret. Nu e măr roșu, ci roșeața în sine, o pată colorată în care artistul pune o semnificație pe care doar el o poate înțelege. Schopenhauer spunea că toate artele au o înclinație secretă spre «muzicalitate». Muzica, însă, este singura dintre arte care nu se bazează pe nicio imitație a formelor acestei lumi.”⁴⁵

Trebuie făcută aici mențiunea că, inițial, cuvântul și muzica nu erau despărțite, scindarea lor a apărut ulterior și a făcut pe muzicologi să se întrebe dacă muzica s-a născut din cuvânt, sau cuvântul din muzică? Am arătat mai înainte ce este ceea ce le unește, cum cuvântul însuși, rostit, este deja muzică. În acest sens, recitarea tradițională a psalmilor e un bun exemplu de fuziune spontană între text și melodie:

„Prima formă și cea mai veche a fost Psalmodia, sau glăsuirea psalmilor, păstrată intactă până în zilele noastre; în biserica Răsăritului și, la fel, și în sinagogile evreiești – care, subliniem, nu e citire, ci glăsuire, adică un fel de lectură cântată.”⁴⁶

⁴⁵ P. EVDOKIMOV, *Arta...*, p. 73

⁴⁶ Gavriil GALINESCU, *Cântarea bisericească*, Iași, 1941, p. 13. [Aici, autorul studiului de față, dacă ar fi avut la îndemână contribuția lui Anton Pann, din *Prefața la Bazul Teoretic și practic al muzicii bisericești sau Gramatica melodică*, București, 1846, ar fi citat aproape sigur din el, căci el dă tiparului sau lumii creștine, pentru prima dată, cred, la noi în țară, un text despre originea muzicii, poate cel mai frumos (pp. IX-X): „Mulți scriind despre muzică și vrând ca să-i descopere și să-i arate începutul și isvorul cel din tâiu, se încurc rătăcindu-se prin haosul veacurilor bătrâne, fără a-i putea da de căpătâiu. Noi însă știm că muzica este în lume tot d'odată cu firea viețuitoare. Ea este însuși glasul și cuvântul care l-a înсуflat Dumnezeu în om, pentru că toată glăsuirea și tot cuvântul este Melodie firească, și prin urmare tot cuvântătorul este Muzic, care din pornirea organului și lovirea aerului prin gâtlej și nări își răsună glasul cu suișuri și pogorâșuri și își formează cuvântul mai puternic s-au domol, umilit sau plângător, după simțul și patima (adică însemna fie suferința, fie starea etc. n.red.) trupului său (subl. n.). Un Muzic chibzuind cu băgare de seamă va cunoaște, că Melodia glăsuită nu este decât plânsocuvântare, cu care își descrie cinevași patimile sufletești și trupești, și așa izvorul și formarea muzicii fără îndoială trebuie să fi fost de la Adam, omul cel din tâiu; carele după greșala sa fiind izgonit din Raiu a avut destulă materie de plânsocuvântare (precum o descriu sfinții părinți în troparele Bisericești), și carele cu plânsocuvântare (poate) ș'a descris jalea izgonirii înaintea fiilor și nepoților săi. Și aceștia imitându-i și-au putut forma mai multe moduri de

STUDII

La început, muzica și cuvântul erau atât de legate între ele, încât atunci când Sfântului Roman Melodul i s-a deschis mintea la înțelegere de carte, el alcătuiind condacul Nașterii („Fecioara astăzi...”), l-a și cântat cu glas dulce: „Deci, toți, văzând și auzind aceasta, s-au minunat și cu dulceață au ascultat cântarea, luând aminte la puterea cuvintelor celor ce se cântau.”⁴⁷

Sfântul Efrem Sirul a compus un număr mare de predici în proză ritmată. Ceea ce făcea, în acestea, legătura dintre prozodie și muzică era aspectul ritmic. Astfel, memre-le sale erau executate în recitativ, în timp ce madrashe-le erau cântate în manieră responsorială.⁴⁸

Iată ce spune Nichifor Crainic despre muzica liturgică: „Muzica este vorbire cântată. Textul liturgic este o convorbire cu Dumnezeu și sensul cuvintelor se potențează și se dilată prin patosul melodic al glasului omenesc.”⁴⁹

Ceea ce unește muzica și rugăciunea recitată este aspectul de ordine ce le caracterizează:

„Psalmodiarea nu înseamnă numaidecât cântare, dar orice rugăciune rostită capătă un ritm, o armonie interioară, care e ca un fel de cântare. Numai rugăciunea grăbită nu are această ordine, ci este unită cu o dezordine. Aceasta ridică cuvintele rugăciunii peste înțelesul lor mărginit, produce sentimentul că Dumnezeu e un mister care le unește pe toate într-o orânduială. Produce simțirea fericită a prezenței și ajutorul Lui. Numai adunată în Dumnezeu creațiunea scapă de dezordine.”⁵⁰

Poate nu este întâmplător faptul că importantul tratat *De musica libri sex* al Fericitului Augustin, din păcate neterminat, se referă în special la limbă și prozodie și doar într-o mai mică măsură la muzică.

Separarea muzicii de cuvânt a fost condiționată de diviziunea percepției umane: cuvântul a devenit expresia funcției intelective, a minții, în timp ce muzica, a funcției afective, a inimii.

---

plânsocuvântări, cu care apoi slăvea pe Dumnezeu, își săvârșea rugăciunea către Dânsul, își descria patimile unul către altul, își împărtășea bucuriile, își păștea turmele, și cu un cuvânt cu cântare se naște și se îngropa; precum vedem și astăzi, că fără muzică nimic nu se săvârșește. Pentru că cu Muzica toată vârsta, toată viața și toată fapta se împodobește și se înfrumusețează”. Pann continuă scriind apoi despre lucrarea de suflet tămăduitoare a muzicii, ca și despre celelalte foloase ale ei, pe toate planurile unei societăți, de care folos aflând „bărbați iscusiți în științe au început a o meșteșugi cu semne spre a o aduce la mai bună desăvârșire” (p. XI)].

⁴⁷ *Proloagele*, vol. I, Craiova, Ed. Mitropoliei Olteniei, 1991, p. 131.

⁴⁸ Ioan I. ICĂ jr, *Prefața* la Sebastian BROCK, *Efrem Sirul*, Sibiu, Ed. Deisis, 1998, p. 6.

⁴⁹ Nichifor CRAINIC, *Nostalgia Paradisului*, Iași, 1994, p. 56 (cf. Constanța CRISTESCU, *Chemări de toacă*, București, 1999).

⁵⁰ Pr. Dumitru STĂNILOAE, nota la Sfinții VARSANUFIE ȘI IOAN, *Scrisori duhovnicești*, în: *Filocalia*, vol. 11, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1990, p. 629.

O consecință a segregării muzicii de text, este relativa indiferență pe care o poate manifesta „conținutul muzical” față de „conținutul verbal”; un astfel de exemplu ne indică Ștefan Niculescu cu privire la utilizarea melodiei aceluiași imn pe două texte ideologic opuse, unul „democrat”, altul „totalitar”, fără ca muzica să intre în contradicție cu unul dintre texte⁵¹. Pentru domeniul de care ne ocupăm, această relativă independență a muzicii față de textul pe care îl înveșmântează va duce, în decursul întregii istorii a muzicii, la o anumită desacralizare a muzicii religioase, ba chiar, în unele situații, la grave disfuncții ale acesteia, căci caracterul ambiguu, inefabil al muzicii va face posibilă adaptarea la textul sacru a celor mai ciudate și dis(t)onante alcătuirii muzicale. În realitate, însă, scopul unei Teologii a Muzicii Sacre ar trebui să fie tocmai acesta: fixarea unor canoane ale acestei muzici, făcând deosebiri acolo unde intuiția noastră ar putea să se înșele, păzind, astfel, sacralitatea muzicii de intruziunea, uneori prea vulgară, a profanului. Desigur, aici s-ar pune, în primul rând, probleme doctrinare, căci o Teologie a Muzicii ar trebui să emane din Teologia Sfinților Părinți, dar și din Tradiția Bisericii, or, din acest punct de vedere, există deja mai multe tradiții creștine. În ultimul capitol, dedicat muzicii laice, vom mai atinge acest subiect, unde vom prezenta și punctul de vedere al Cardinalului Ratzinger cu privire la utilizarea muzicii rock în Biserica Catolică. Însă tema ar merita, poate, să i se rezerve un studiu special.

Muzica în analogie cu imaginea

„Cuvântul și imaginea dialoghează, se cheamă unul pe altul, exprimă aspecte complementare ale aceleiași unice Revelații”⁵². Cuvântul, ca început a toate, stă la originea nu numai a muzicii, ci și a imaginii picturale.

În acest sens, scrierea veche egipteană, hieroglifică, care se află la originea alfabetului consonantic semit⁵³, reda cuvântul prin pictograme. Ulterior, acestea au devenit ideograme, pentru ca, în final, să ajungă semne cu valoare fonetică. Astfel, dacă cuvântul era inițial inseparabil de imagine, de figură, odată cu abstractizarea scrierii, prin trecerea la fonetic se produce scindarea dintre cuvântul scris și imaginea de tip pictural. Această transformare e urmată, de asemenea, de o divizare a percepției între funcția intelectuală (cuvânt scris, literă) și cea afectivă (imagine). Pictura mai păstrează o vreme o anumită dualitate a percepției, în care locul literei este luat de figurativul imaginii, în timp

⁵¹ Ștefan NICULESCU, „Local și global în muzică”, în: *Muzica*, 1999, nr. 4, p. 23.

⁵² P. EVDOKIMOV, *Arta...*, p. 35.

⁵³ Constantin DANIEL, *Scripta...*, p. 74 [Teoria emisă aici despre originea alfabetului consonantic semit nu este însă acceptată de toți cercetătorii, chiar dacă e și ea destul de probabilă. Cea mai acceptată e cea după care originea stă într-un dialect canaanit; însă, pentru scopul de față, aceasta nu constituie vreo problemă, *n. red.*].

STUDII

ce muzica se abstractizează mai repede, locul cuvântului fiind luat de construcția logică, abstractă. Ne referim, desigur, la arta europeană de la Renaștere încoace, ale cărei origini se găsesc în formele de artă din cadrul cultului medieval.

Așadar, dacă pictura, pentru a fi imagine sfântă, icoană, trebuie să fie figurativă, tot așa muzica, pentru a fi sacră, icoană-sonoră, trebuie să fie cuvântătoare. Chipul din icoană, ca și sensul cuvintelor, se adresează minții, în timp ce jocul culorilor, ca și al sunetelor, vorbesc inimii. În icoană, ca și în cântare, funcția intelectuală se întâlnește cu cea afectivă, cheia acestei uniri fiind rugăciunea, în care, după cum spun Sfinții Părinți, mintea trebuie să se întâlnească cu inima. Astfel, icoana se revelează ca rugăciune, precum cântarea ca icoană.

Echilibrul dintre sens și sonoritate în muzică, ca și cel dintre chip și culoare în pictură, deci dintre o componentă transcendentă, imaterială, și una imanentă, materială, corespunde caracterului antinomic (dogmatic) al muzicii sacre, ca și al icoanei. Abolirea acestei antinomii, ieșirea din echilibru, presupune riscul devierii spre una dintre extreme:

a) Este refuzată imaginea sau muzica în favoarea principiului transcendent, văzut ca ireconciliabil cu imanența, ceea ce duce la o artă aniconică sau iconoclastă (ca o consecință a unei atitudini monofizite); ca exemple istorice putem aduce, pe de o parte, mișcarea iconoclastă și iconoclasmul principial protestant, pe de alta, eliminarea muzicii din cult, cerută de reformatorul ceh Jan Hus.

b) Este anulată transcendența în pictură sau muzică în favoarea unui anumit realism îngroșat (ca o consecință îndepărtată a nestorianismului), așa cum s-a manifestat în pictură și muzică începând cu Umanismul Renașterii și terminând cu exacerbarea afectivității în Romantism. Această direcție corespunde unei anumite forme de idolatrie, în care Chipul și Asemănarea lui Dumnezeu sunt înlocuite în artă cu chipul și pasiunile omului, acel om „autonom”, care s-a rupt de Dumnezeire.

Trebuie, însă, făcută observația că absența cuvântului (precum și a cântării), la care se ajunge în treapta cea mai înaltă a rugăciunii interioare, rugăciunea curată, nu reprezintă deloc alunecarea spre un „iconoclasm” sonor, tot așa cum recomandarea de a nu accepta niciun fel de imagini sau de reprezentări în rugăciune nu constituie o formă de iconoclasm. Dimpotrivă, acestea țin de natura rugăciunii curate, treaptă superioară a teologiei negative, apofatice, care reprezintă pregătirea pentru vederea luminii dumnezeiești:

„E un extaz al tăcerii interioare, o oprire totală a cugetării în fața misterului divin, înainte de a coborî, în mintea astfel oprită de uimire, lumina dumnezeiască de sus.”⁵⁴

⁵⁴ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia morală...*, p. 211.

Dacă am făcut această analogie între imagine și muzică, ne-am bazat pe faptul că Revelația Dumnezeirii are loc în mod complet numai prin aceste două simțuri, văz și auz: „Dar fericiți sunt ochii voștri că văd și urechile voastre că aud. Căci adevărat grăiesc vouă că mulți proroci și drepți au dorit să vadă cele ce priviți voi, și n-au văzut, și să audă cele ce auziți voi, și n-au auzit” (*Matei 13, 16-17*).

Celelalte simțuri participă și ele, dar într-o măsură mai mică, la „perceperea” Dumnezeirii, dată fiind deplinătatea Întrupării lui Dumnezeu-Cuvântul. Astfel, Apostolul Toma se încredințează de Învierea lui Hristos prin pipăit, punând mâna în coasta Sa, aceasta fiind pentru el singura probă credibilă. Gustul este amintit de psalmistul David, „Gustați și vedeți că bun este Domnul” (*Psalmii 33, 8*), ca o prefigurare a Euharistiei: „Și le-a zis Iisus: Adevărat, adevărat zic vouă, dacă nu veți mânca trupul Fiului Omului și nu veți bea sângele Lui, nu veți avea viață în voi” (*Ioan 6, 53*). Cât despre miros, acesta poate simți „atmosfera” duhovnicească, conform unui text din pravila rugăciunii zilnice: „întru miros de bună mireasmă duhovnicească”. Un al șaselea simț, mai subtil, vederea duhului, se dezvoltă după multe nevoițe, doar în cadrul unor practici ascetice severe. Prin acest simț, omul îl „vedea” pe Dumnezeu înainte de căderea sa în păcat și Îl va putea vedea, întru Lumina Sa necreată, după restaurarea sa la „vrednicia cea dintâi”.

Dintre arte, pictura și muzica sunt chemate cele dintâi să redea paradoxul întrupării, dar și arhitectura răspunde întrucâtva la această chemare, căci Biserica este o construcție care întruchipează deopotrivă trupul pământesc și Duhul lui Hristos.

Cântarea bisericească. Unirea dintre minte și inimă

Așadar, muzica este rugăciune și se supune legilor fizice și duhovnicești ale acesteia:

„Rugăciunea e o cântare și de aceea produce o bucurie, căci ea nu e numai repetarea numelui lui Iisus, ci o scufundare în toată lumea nesfârșită de înțelesuri, de iubire și de dulceață cuprinsă în El. Ea e o mișcare în această lume de armonii și, de aceea, e mereu nouă. Inima vibrează de această armonie și mintea gustă nuanțele ei.”⁵⁵

Cântarea, așa cum arătam, prelungește rugăciunea. Ea dezvoltă în sentimente, la nivelul afectiv, conținutul religios, exprimat în cuvine, care este intelectual. Și, în cântare, mintea trebuie să se unească cu inima, iar această unire cheamă pe Duhul Sfânt:

⁵⁵ Pr. Dumitru STĂNILOAE, notă la: Ale preafericitului CALIST PATRIARHUL, „Capete despre rugăciune”, în: *Filocalia*, vol. 8, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1979, p. 227.

STUDII

„Aceste psalmodii să se cânte nu numai cu limba, ci și cu inima. Se cere, prin urmare, nu numai să înțelegem cântarea, ci încă să intrăm în aceeași simțire cu ea sau să primim în inimă cuprinsul ei și s-o cântăm în așa fel ca și cum ar izvorî din chiar inima noastră. (...) În vremurile apostolice nu cântau decât aceia care se aflau într-o stare sufletească, ceilalți intrau după aceasta și ei într-o stare asemănătoare cu a lor – și așa, întreaga adunare bisericească cânta și lăuda pe Domnul nu în alt chip, decât în inimă. Ce poate fi de mirare dacă, în urma acestor cântări, toată adunarea se și umplea de Duhul? Ce comori se ascund în cântările bisericești, dacă ele se săvârșesc cum trebuie.”⁵⁶

„Sfântul Ioan Gură de Aur se întreba: «ce înseamnă cuvintele acestea: cântând în inimile voastre Domnului?» Asta se tâlcuiește: începe această lucrare în luare aminte, căci cei care nu au luare aminte de sine, cântă fără folos, rostind numai vorbele, în timp ce inima lor le rătăcește în altă parte. Fericitul Theodorit adaugă la acestea: «acela cântă cu inima care nu își pune numai limba în mișcare, ci își trezește și mintea spre înțelegerea celor rostite». Alți Sfinți Părinți, scriind despre întoarcerea către Dumnezeu prin rugăciune, socotesc că ea se săvârșește în cel mai bun chip, când se face cu mintea statornicită în inimă. Iar ceea ce s-a spus aici, despre adunarea din biserică, se potrivește și pentru cântarea în psalmi, când se face de fiecare în parte și pe care o poate săvârși fiecare deosebit în camera sa. Rodul acestei cântări poate fi asemănător, când ea e zisă așa cum trebuie, adică cu luare aminte, cu înțelegere, cu simțire, din inimă. Și ne dăm seama iarăși că, deși cuvintele Apostolului vorbesc despre cântare, totuși gândul lui ne îndreaptă spre întoarcerea la Dumnezeu prin rugăciune. Și ea este propriu-zis deșteptătoarea Duhului.”⁵⁷

Așadar, ceea ce este valabil pentru rugăciune, se poate spune și pentru cântare, uneori termenii par a fi sinonimi. Rugăciunea interioară și cântarea definesc cei doi poli, între care pendulează chemarea dumnezeiască:

„«Cântați în inimile voastre lui Dumnezeu, mulțumindu-l în psalmi, în laude și cântări duhovnicești» (*Coloseni* 3, 16). Cuvintele: „în psalmi, în laude și cântări duhovnicești” arată rugăciunea rostită cu glas ce se face prin cuvinte, iar cuvintele: «cântați în inima voastră lui Dumnezeu» arată rugăciunea lăuntrică ce se face cu mintea în inimă. Psalmii, cântările, laudele, imnele, odele sunt denumirile felurite ce se dau cântărilor bisericești. E foarte greu să arăți deosebiri între ele, fiindcă toate sunt roduri ale duhului în rugăciune. Nevoindu-te în rugăciune, duhul îl proslăvește pe Dumnezeu, îi mulțumește și înalță către El cererile sale. Toate aceste desfășurări ale duhului de rugăciune sunt de nedespărțit...”⁵⁸

⁵⁶ *Sbornicul*, pp. 29-30.

⁵⁷ *Sbornicul*, p. 30.

⁵⁸ *Sbornicul*, p. 27.

Sensul verbului „a cânta” se definește prin felul în care ne rugăm, adică unind mintea cu inima, aceasta fie că plecăm de la rugăciunea citită, fie de la cea interioară:

„Al doilea chip de rugăciune este cel ce se face cu mintea și cu inima. Și cel dintâi, de altminteri, tot așa. Însă acela se naște sub înrâurirea cuvintelor care se găsesc în rugăciunea scrisă gata; pe când acesta se naște de-a dreptul în inimă și de aici se înalță spre Dumnezeu. Rugăciunea lui Moise în fața Mării Roșii a fost în felul acesta. Iar Apostolul se referă la acest tip de rugăciune prin cuvintele: «întru Duhul cântând în inimile voastre Domnului». Explicând acest text, Sfântul Ioan Gură de Aur zice: «Cântați din darul Duhului – adică nu numai simplu cu gura, ci și cu luare aminte, stând în chip cugetător în fața lui Dumnezeu întru adâncul inimilor voastre». Fiindcă numai aceasta înseamnă să cântăm lui Dumnezeu, pe când celălalt fel se duce în vânt, așa cum glasul singur se risipește în aer.”⁵⁹

Termenii sunt uneori ambigui, spre exemplu: „a cânta cu duhul” desemnează în citatul anterior „rugăciunea cu luare aminte”, în cel următor „rugăciunea numai cu limba”, însă conținutul este același, rugăciunea prin unire interioară:

„Întrebarea 2: Ce înseamnă ce s’a zis de Apostol: «Cânt cu duhul, dar cânt și cu mintea? Răspuns: Cântă cineva cu duhul când rostește numai cu limba cele cântate. Și cântă cu mintea, când cunoaște înțelesul celor cântate, se veselește în contemplarea lor.”⁶⁰

În următorul text de rugăciune cerem de la Domnul unirea interioară, pe care singuri nu o putem atinge:

„De multe ori săvârșind cântarea, m-am aflat făcând păcat, cu limba spunând cântări, iar cu sufletul gândind cele necuvioase. Ci, îndreptează-le pe amândouă, Hristoase Dumnezeule, prin pocăință și ne miluiește.”⁶¹

⁵⁹ *Sbornicul*, pp. 30-31

⁶⁰ Ale celui între sfinți Părintelui nostru MAXIM MĂRTURISITORUL, *Întrebări, nedumeriri și răspunsuri*, în: *Filocalia*, vol. 2, Sibiu, Tipografia arhidiecezană, 1947, p. 209 [Sf. Grigorie Teologul tâlcuiește aici așa: „...adică în minte și întru Duhul. Deci a se închina și a se ruga întru Duhul socotesc că nu e altceva decât că El însuși își aduce lui închinare și rugăciune”, la care Părintele Stăniloae tâlcuiește: „Duhul pătrunde subiectul nostru la înălțimea rugăciunii corespunzătoare calității lui Dumnezeu. Sunt încadrat prin Duhul în relație cu Tatăl și cu Fiul, sunt introdus în Treime. Dar nu uit de mine. «Știu» că nu eu fac această rugăciune, ci Duhul o face în mine. Dar simt mulțumire față de El pentru aceasta. Mă simt unit cu El”, cf. *Cele cinci cuvântări teologice*. Traducere din limba greacă, introducere și note de Preot dr. academician Dumitru Stăniloae, Ed. Anastasia, 1993, p. 104, n. red.]

⁶¹ *Triodul*, p. 693: *Sedelnele Octoiului*.

STUDII

Cardinalul Ratzinger, căutând un text biblic care să surprindă felul în care Sfânta Scriptură vede legătura dintre muzică și credință, se oprește asupra versetului următor din *Psalmi*, conform Septuagintei: „psalate synetos” („cântați cu înțelegere”) (46, 7). Al doilea termen, s-ar putea traduce prin: *sapienter*, sau *cum arte*, adică: cu înțelepciune, respectiv artistic. „Cu înțelepciune” înseamnă mai mult decât „cu înțelegere”, este primatul Logosului, ceea ce solicită cele mai înalte puteri spirituale și morale, în timp ce „artistic”, desemnează ceea ce este mai bun în om. Se fondează, așadar, o doctrină a cântării pline de sens și de armonie, în care omul dăruiește, putem spune, în mod deplin: mintea și inima sa.⁶²

Cântarea bisericească poate răspândi sentimentul de evlavie către Dumnezeu, scopul fiind nu plăcerea cântării, ci umplerea cu Duhul Sfânt:

„Coborârea Duhului nu stă în puterea noastră, aceasta depinde doar de Duhul Însuși. Atunci, când ea are loc, ea trezește duhul nostru de așa fel, că lauda lui Dumnezeu se împlinește de la sine. Libertatea noastră constă doar în posibilitatea de a hotărî dacă lauda aceasta să ne cânte în inimă, sau s-o destăinuim și cu limba spre auzul tuturor. De voiți să vă umpleți cu Duhul, atunci cântați! Cântarea va trezi duhul tău care va pregăti calea pentru primirea Duhului sau te va pune în starea de a simți lucrarea lui. Fericitul Theodorit spune că Apostolul vorbește despre un extaz duhovnicesc, când spune: «umpleți-vă de Duhul» (*Efeseni* 5, 18), și arată cum trebuie să ajungem acolo, și anume „neîncetat cântând lui Dumnezeu”, adâncindu-vă în voi înșivă și deșteptând pururea cugetul vostru, adică: prin mijlocirea cântării celei cu limba și cu inima. Nu e mai greu de înțeles că, în lucrarea aceasta, lucrul de căpetenie nu mai e sunetul dulce al cântării, ci cuprinsul celei cântate. Puterea ei de înrăurire e asemenea unui text scris cu un sentiment de căldură, care poate trezi aceeași ardoare și cititorului. Sentimentul exprimat de cuvinte este transmis ca atare în sufletul celui care le ascultă sau le citește. Tot așa se petrece și cu cântările bisericești. Psalmii, imnurile și odele, pesnele bisericești, sunt în firea lor revărsări de simțiri evlavioase către Dumnezeu, inspirate de Duhul. Duhul lui Dumnezeu i-a umplut pe aleșii săi și ei și-au rostit plinătatea simțămintelor lor în cântări. Cel ce le cântă cum trebuie, poate la rândul său să ajungă la simțămintele investite de autor și să și le însușească. Umplându-se cu aceste sentimente, el poate să se apropie de starea vrednică să primească lucrarea Sfântului Duh și să și potrivească duhul lui la această lucrare. Și aceasta este tocmai însemnătatea cântărilor bisericești, ca, prin mijlocirea lor, să încingem și să înflăcăram scânteia cea de dar, care stă ascunsă în noi. Scânteia aceasta ne este dăruită prin Sfintele Taine. Pentru ca s-o aprindem și s-o preschimbăm

---

⁶² Cf. Cardinal Joseph RATZINGER, *Sing Artistically for God: Biblical Directives for Church Music*, cf. Miller, Michael J., *Cardinal Ratzinger on Liturgical Music*, <http://listserv.american.edu/catholic/church/papal/pius.xii/p12music.txt>

în flacăra s-au rânduie psalmi, cântări, imne și ode duhovnicești. Ele lucrează asupra acestei scânteii a darului în același chip cum lucrează și vântul asupra jarului ascuns sub un maldăr de lemne.”⁶³

Așa cum rugăciunea poate fi rostită cu glas tare sau interioară și cântarea poate fi nu numai în afară, ci și neuzită, cu „auzul lăuntric”, cum am zice noi. Iată ce spun sfinții despre aceasta:

„Nu cânta, zice, ca să te vădești. Chiar de vei fi într-o piață de neguțatori, totuși poți să te îndrepti către Dumnezeu dinlăuntru și să cânti fără să fii auzit de cineva.”⁶⁴

„Când e cineva singur, trebuie să psalmodieze și cu gura și să se roage și în inimă. Dar de e cineva în piață sau cu alții, nu e nevoie să psalmodieze cu gura, ci numai cu cugetul.”⁶⁵

Dacă, în general, Sfinții Părinți s-au oprit destul de puțin asupra cântării bisericești și nu au insistat asupra caracterului hristologic al acesteia, cum au făcut în privința icoanei, acest lucru se datorează, probabil, tocmai lipsei, în legea iudaică veche, a unor restricții propriu-zise privind cântarea, ca în privința reprezentărilor vizuale. De asemenea, lumea creștină avea să sufere de curentul iconoclast, care nu are un corespondent propriu-zis în domeniul muzicii.

O posibilă definire a muzicii sacre în spiritul Sinodului V-VI Ecumenic de la Constantinopol, din 692, ar putea fi: Cântarea bisericească înseamnă a slăvi pe Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Care a fost văzut și auzit de sfinții apostoli, cinstindu-L în auzul tuturor prin glas și cântare după numele său cel omenesc, ca, înțelegând măreția lui Dumnezeu Cuvântul, să ne amintim, prin cuvânt, și de petrecerea lui în trup, mântuitoare.

Mai concret, cântarea bisericească este rugăciunea cu glasul (sau tăcută), în care cu mintea chemăm pe Iisus Hristos Cuvântul, în timp ce în inimă revărsăm simțirea noastră plină de evlavie către Dumnezeu.

Este necesar, în continuare, să definim fundamentele canonice ale muzicii teologice, dar aceasta în capitolul ce va urma.

⁶³ *Sbornicul*, p. 29.

⁶⁴ Sfinții IOAN GURĂ DE AUR, cf. *Sbornicul*, p. 31.

⁶⁵ Sfinții VARSANUFIE și IOAN, *Scrisori...*, p. 629 [De luat aminte și aceea că sunt psalmi, precum vestitul psalm 140, rostit la *Vecernie*, care, după tâlcuirile Sfinților Părinți, au fost „rostiți” în tăcere, în/din adâncul inimii, în clipe de prigoană sau, îndeobște, de mare trebuință. Aceste „rostiri” din adânc, în gând sau din inimă, după Sf. Varsanufie, citat aici, sunt specifice celor mai sporiți în rugăciune, însă de folosit de oricine la vreme de mare trebuință, *n. red.*].

STUDII

Summary: Contribution to a Theology of the Sacred Music (I)

Music in general, and Church music, particularly has their theology or spirituality. Basically, music is a spiritual phenomenon, even if most of its listeners or interpreters don't accept it. Speaking about music, we cannot simply talk about a „fun thing”, not about a pleasure of the ear. The author of the study, who left us in 2018, finished an extraordinary study about the spiritual (Biblical and Patristic) foundations of music, about its biblical origins, nature, and the role in the spiritual man's development, and this is all the more so as, according to the Holy Fathers, man is the God's musical instrument, made in His image in order to sing the graces of God, to glorify His creation and, in the same time, to weep for his sins. The first chant in history, says he, was the weeping-chant, by which Adam wept for his fall, for losing God's grace. In premodern times, music was about celebration, in all aspects of human life. Celebrating God, liturgically, celebrating someone else birthday or wedding, the crop and so on. Nowadays, in the secularized societies, when man has nothing to celebrate but his own addictions and idols, (mainstream) music have lost its original meaning, for most of the people becoming simply a drug. This article tries to prove the authentic spiritual layer of music, in general, and the theological resorts of Christian music, in particular.

Prof. Nicolae Teodoreanu (1962 - 2018)

Compozitor și etnomuzicolog

Cu o bogată activitate academică – a predat din anii 1990 la Universitatea Națională de Muzică București și la Universitatea Transilvania din Brașov – și componistică; a compus lucrări orchestrale, de cameră, corale și vocale; s-a remarcat și prin compozițiile și studiile de muzicologie de factură creștină. Spre exemplu: „*Variațiuni-Varis*”, compusă pentru protopsalt și ansamblu instrumental, în care stima solistului este scrisă în notație neumatică; este o piesă (vezi: Revista *MUZICA* Nr. 6 / 2017) destinată protopsaltului Patriarhiei, Mihail Bucă, și ansamblului Archaeus. S-a cântat de două ori în țară și odată la Köln și *Imnele iernii; Cântări la Nașterea Domnului*, întemeiate pe Madrashele Sfântului Efreem Sirul. Alături de acestea, s-a remarcat ca autor a diverse articole în reviste și cărți de specialitate.